

Ytbehandling av trä med Shellackpolityr

Bakgrund

Ordet Schellack kommer av det nederländska ordet schellak, av schel 'skal', 'fjäll' och lak 'lack'. Det är en alkohollöslig harts från avsöndring från vedartade ärtväxter, t.ex. euforbia- och fikusarter genom inverkan av den indiska lacksköldlusen *Kerria Lacca*. Vid framställning skrapas hartsen av, smälts, renas och eventuellt bleks samt säljs som ljus gulaktiga flingor. Flingorna kan ha olika renhet och även bestå av andra hartser beroende på insekter och framställningsmetod.

Möbelpolityr baserad på shellack användes huvudsakligen under tidsperioden 1750-1920 då den ersattes med olika cellulosalacker.

Schellack har förutom som polityr haft mycket stor användning vid tillverkning av till exempel sigillack, läderlack, svart och kulört tusch samt de äldre grammofonskivorna populärt benämnda ”stenkakor”.

Schellack var länge svårt att få tag i vilket gjorde att andra hartser kom till användning som tillsatser. Mycket tyder på att hantverkarna i snickeriverkstäderna blandade och ”trollade” bl. a. med olika hartser och lösningsmedel för att få sin egen förträffliga polityr. I dag kan vi konstatera att beredning av möbelpolityr likväl som strykningstekniker skiftar beroende på person och erfarenhet och därför beskriver vi här enbart en av flera bra metoder.

Den typ av lackflingor som oftast används vid möbelreovering benämns ”Lemon” och har en mörk karaktär. Den marknadsförs bland annat av Ernst P AB i förpackningar om 1 Kg och kostar ca 150:-

Beredning av polityr

Den oftast rekommenderade blandningen för beredningen är 30 volymprocent flingor och 70 procent alkohol. Alkoholen skall ha så låg vattenhalt som möjligt. Det går att använda T-Röd som har en etanolhalt på över 80 % förutom Aceton och Metylacetat. För bästa resultat rekommenderas Recto lösningsmedel. En högre andel alkohol i polityren ger bättre penetration av porer i trä och lackskikt men även ett tunnare lackskikt som kan resultera i större risk för rinning. Blandningsproportionen är därför något som var och en behöver experimentera fram beroende på arbetsstyckets utformning och poleringsteknik.

Som vi nämnt inledningsvis består flingorna av flera olika hartser och är inte helt rent. Av den anledningen beskrivs här gumo-metoden för att raffinera den blivande polityren ytterligare för bästa resultat.

Första steget är att lösa flingorna. Lägg dessa på en duk av finmaskigt linne. Knyt sedan ihop duken med ett tunt ofärgat snöre (prova snöret med T-Röd) så att det bildas en boll. Häll Recto lösningen i en återförslutningsbar glasburk och häng linnebollen i snörändorna så att bollen delvis täcks av lösningen, men att den inte når botten. Lås snörändorna med locket och burken se till att locket håller tätt. Flingorna kommer nu att lösas upp och de olösta hartsresterna stannar kvar i linnet. Detta kan ta några dagar bland annat beroende på temperaturen i rummet. Påskynda

processen genom att försiktigt skaka burken några gånger per dag. De mindre oönskade partiklarna ser du som grumligheter i botten av vätskan. Dessa ska vi reducera i det andra steget.

Ett vanligt melittafiltra har högre finmaskighet än linneduk. Sila vätskan från första steget genom filtret. Tänk på att använda en filterbehållare med kanaler eller vertikala åsar på väggarna så att vätskan lätt kan passera genom filtret utefter behållarens sidor. I annat fall drar filtreringen ut på tiden om större delen av vätskan ska passera genom botten av filtret där ansamlingen av partiklar är störst.

På detta sätt har du nu fått en ren och fin schellackslösning som kan stå länge utan att det blir några utfällningar på burkens botten.

Rengörning

I vissa enkla fall kan det räcka med rengörning av en bra schellackpolityr med hjälp av ett poleringsmedel som inte innehåller silikon, till exempel ”Centurion”. Det appliceras på ytan med en lätt fuktad duk, poleras med cirkulära rörelser till dess smutsiga ytor är rena. Efterpolering med en ren duk resulterar i en högglansig yta. Notera att rengörning kan bara göras med två medel, antingen lösning med kemikalier eller genom mekanisk nötning. Se därför upp eftersom även lackytan påverkas.

En något tröttare yta kan med fördel poleras upp med en sudd försedd med T-Röd. Observera att sudden hela tiden måste vara i rörelse på arbetsmaterialet. Stannar sudden löser alkoholen upp polityren på den fläcken och resultatet blir en ful fläck på ytan.

I vissa fall är polityren helt eller delvis borta, eller så krackelerad att det är bättre att bygga upp lacken från en trären grund. Enklast är att täcka delar av eller hela ytan med remsor av fint tyg, till exempel från ett lakan, vätta med T-Röd. Tygremsorna är till för att binda spriten som annars snabb avdunstar. Efter en stund börjar polityren lösas upp och delvis fastna i tygremsan. Så småningom kan den behandlade ytan försiktigt gnuggas med trasor med alkohol. Det kan även vara behov av att använda en sickel för att försiktigt skrapa bort tjocka uppblötta lager.

Träbehandling

Underarbetet innan ytbehandling är som alltid oerhört viktigt. Alla gropar och slipmärken syns bättre efter lackering än före, speciellt i ljusets spegling i ytan. Viktigt är att slipning alltid sker i ådringens riktning och att kornstorleken successivt minskas. Kornstorleken på slippappret mäts i siktmasknummer, ju högre nummer desto fler och därmed mindre korn på pappret. Kornstorlek på 100-150 är rekommenderat innan vattenslipningen tar vid.

Vattenslipning innebär att ytan fuktas med varmt vatten och därefter får torka. Effekten är att de små träfibrer som ligger ner under torrslipningen kommer att resa sig vid torkningen och att intryckta ställen reser sig något. De resta fibrerna avverkas bäst med ett slippapper med mindre kornstorlek, helst 200-400.

Ett annat tips är att använda slipklot av mjukt material, till exempel kork, för jämt tryck och avverkning över plana ytor. Använder du fingrarna som ’klot’ blir det lätt ojämheter. En mjuk

slipklots av t.ex. en gammal tvättsvamp hjälper dig på buktande ytor. Ta det försiktigt på kanter för där blir avverkningen snabb.

Polering

Appliceringen av polityren kallas franspolering och har gått till på i stort sett samma sätt hela tiden. Poleringen utförs med en sudd som tillverkas av ett stycke ylle invirad i en fin linnetrasa. Sudden fylls på med schellackpolityr och förs på ytan med ett lätt tryck utan att stanna. Detta upprepas flera gånger och däremellan får arbetet vila så polityren kan sjunka in och torka.

Det är synnerligen viktigt att sudden är ludd- och trådfri. Det som lossnar fastnar alltför snabbt i lackytan och du får börja om igen. Sudden måste dessutom vara i rörelse hela tiden, även när du sätter den mot ytan eller tar den därifrån. I annat fall lämnas fiberavtryck från linnetrasan i lacken. Strykningen skall så långt det är möjligt göras med rörelser som liknar en serie åttor som genom en successiv sidoflyttning delvis överlappar varandra och så småningom täcker hela ytan. Är det inte möjligt på grund av t.ex. platsbrist kan cirkulära rörelser användas. Arbeta in några lager med torkning däremellan. Ytan måste vara torr innan man för på nästa lager, annars torkar man bara bort det senast lagda. Låt sedan torka minst ett dygn i rumstemperatur innan lackslipning med kornstorlek minst 400 men helst 1000. Ta därefter bort slipdammet med ren sprit på en sudd. Därefter lägger du på ytterligare några lager shellack, lämpligen 8-10 totalt för hela franspoleringen.

Avsluta därefter med att polera upp ytan med ren sprit på samma sätt som vid appliceringen.

Grundprincipen när det gäller schellack är "less is more"; ju bättre schellackerare dess tunnare schellack lager. En skön konst som tar många år att lära, allt enligt författaren "Hilmar Hylander" som 1932 skrev boken "Handbok i betsning, färgning och ytbehandling av trä". Schellackerarkonsten kan ej läras genom annat än egen erfarenhet, varje schellackerare har sina egna små knep.

Det kan även vara bra att veta att lackytan är känslig för både beröring och starkt solljus under behandlingen och flera veckor efteråt.

Tommy & Gunnar